

STEDELIJK

MUSEUM

VAN

BITS

NAAR

INKT

HET CONSERVEREN EN
PRINTEN VAN FOTOGRAFISCHE
KUNSTWERKEN OP
DIGITALE BASIS

Monica Marchesi

AMSTERDAM

VOORWOORD

Deze richtlijn brengt in kaart hoe musea op doelmatige wijze digitale bestanden kunnen omzetten naar fotografische prints. Het gaat erom een zorgvuldige, weloverwogen benadering te garanderen van alle procedures binnen deze opkomende praktijk – van verwerving van het fotografische kunstwerk op digitale basis tot het (re)printen ervan. De richtlijn werd ontwikkeld binnen het NWO-Museumbeursproject “Print on Demand: Printing digital-based artworks through a collaborative mode of production” en is specifiek bedoeld voor collectiebeheerders, die verantwoordelijk zijn voor de verwerving, conservering en vertoning van fotografische werken op digitale basis. Dit document is het resultaat van talloze interviews en discussies met professionals uit diverse gebieden, inclusief kunstenaars, restauratoren van fotografische en *time-based media* kunstwerken, conservatoren, curatoren, projectleiders, registrars, printdeskundigen en experts in de conservering van digitale kunst en digitaal erfgoed. Hun gezamenlijke expertise was bepalend voor de ontwikkeling van deze richtlijn.

INHOUD

INLEIDING	4
Wat	4
Voor wie	4
Waarom	4
Doelstelling	4
HOE DEZE RICHTLIJN TE GEBRUIKEN	6
> CONSERVERING VAN DIGITALE BESTANDEN	7
> (RE)PRINTEN VAN FOTOGRAFISCHE KUNSTWERKEN OP DIGITALE BASIS	8
BEGRIPPENLIJST	9
BRONNEN	13
COLOFON	14
DANKWOORD	15

INLEIDING

WAT

In een wereld waarin digitale technologieën in toenemende mate artistieke praktijken vormgeven, zijn er meer kunstenaars die kunstwerken vervaardigen met een digitale basis of digitale componenten, dan wel kunstwerken die geheel op digitale wijze tot stand zijn gekomen. Meer en meer kunstenaars verkopen hun fotografische werken als **digitaal beeldbestand**, wat impliceert dat musea verantwoordelijk worden voor het printproces ervan. In plaats van verwerving van een voltooid fysiek object, kopen musea een digitaal bestand aan, tegelijk met het recht om er een tentoonstellingsafdruk van te maken. De verantwoordelijkheid voor het omzetten van een opgeslagen digitaal bestand naar een te exposeren kunstwerk ligt dan **niet bij de kunstenaar, maar bij het museum**. Deze verschuiving stelt het museum voor een nieuwe uitdaging: in plaats van goed voor een fysiek kunstwerk te zorgen, moet een museum voortaan beschikken over een **eigen netwerk voor de productie van het kunstwerk**.

VOOR WIE

Deze richtlijn werd ontwikkeld voor **collectiebeheerders** die zorgdragen voor de verwerving en lange termijn conservering van fotografische kunstwerken op digitale basis en die niet noodzakelijk expertise bezitten op het gebied van **digitaal erfgoed, fotoconservering of het printen van fotografische werken**.

WAAROM

Veel kunstwerken waarin digitale en fysieke componenten samenkomen, **vallen buiten de bestaande categorieën voor collectiebeheer**. De benodigde specialistische kennis voor de juiste zorg voor zulke werken is veelal **gefragmenteerd** of wordt vaak veronachtzaamd. Deze richtlijn beoogt die leemte te vullen door gestructureerde ondersteuning te bieden.

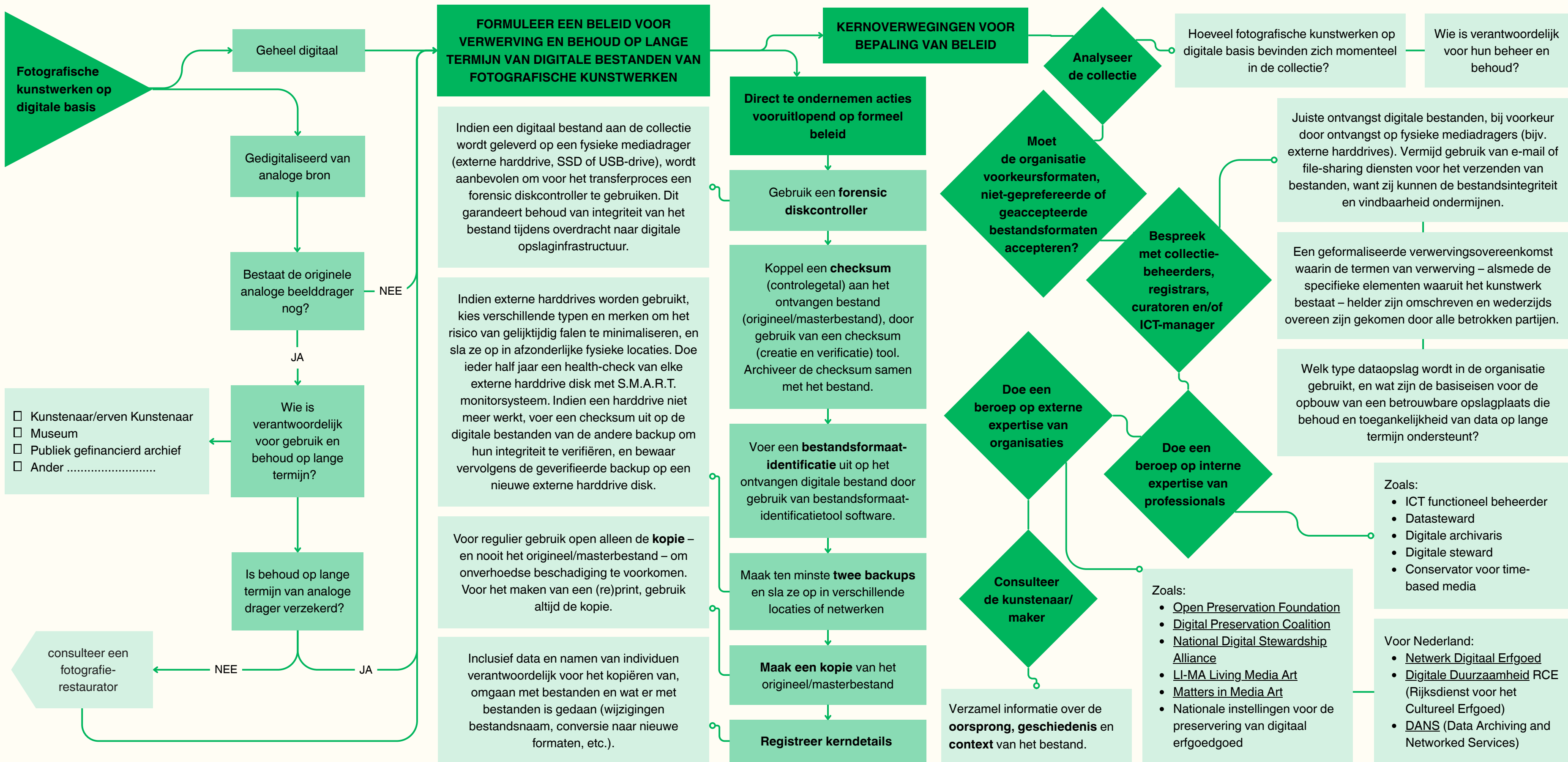
DOELSTELLING

Deze richtlijn is een **praktisch instrument** dat werd ontworpen ter ondersteuning van de ontwikkeling van een **strategie voor de verwerving, de conservering en het printen van fotografische werken op digitale basis**. Het biedt aldus een flexibel kader voor de voornaamste onderwerpen en overwegingen – een kader dat bovendien aan specifieke eisen kan worden aangepast. In plaats van strikte stappen voor te schrijven dient dit kader als een leidraad voor de ontwikkeling van deze opkomende praktijk, waardoor gebruikers in staat worden gesteld om zich te concentreren op de meest relevante aspecten voor behoud en documentatie van deze kunstwerken.

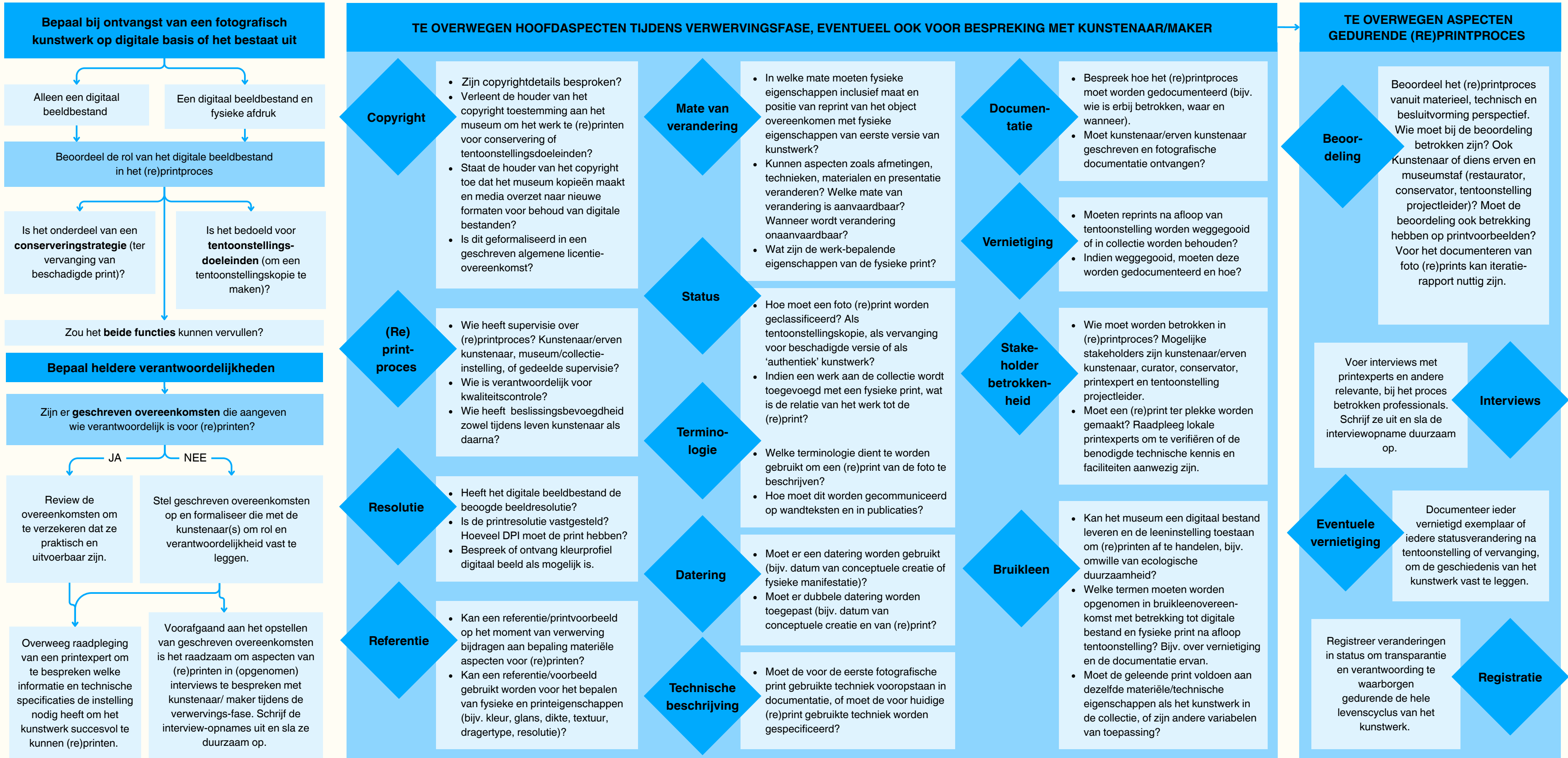
Deze richtlijn benadrukt het belang van een dynamische benadering omdat diverse aspecten van het betreffende proces onderhevig zijn aan verandering, zoals wisselende actoren, veranderende materialen en technieken, en het in onbruik raken of verdwijnen van technologieën. Het hoofddoel ervan is het leveren van een bijdrage aan het in goede banen leiden van specifieke veranderingen, mede gezien het feit dat er zich bij het (re)printen nogal eens variaties tussen verschillende versies kunnen voordoen. Als zodanig richt dit instrument op documentatie van **werk-bepalende eigenschappen van het kunstwerk (work-defining properties)** en **identificatie van essentiële belanghebbenden**

(stakeholders) bij het proces. Als gevolg van de inherente veranderlijkheid van de betrokken processen, gaat de hier gepresenteerde benadering uit van een ruim kader, teneinde de bruikbaarheid ervan binnen uiteenlopende contexten en tijdslijnen te verzekeren. Bovendien kunnen verschillende componenten mogelijk worden aangepast voor het (re)printen van andersoortige kunstwerken op digitale basis, inclusief grafisch design items, prints en tekeningen.

1. BEHOUD VAN DIGITALE BEELDBESTANDEN

2. (RE)PRINTEN VAN FOTOGRAFISCHE KUNSTWERKEN OP DIGITALE BASIS

BEGRIPPENLIJST

Geaccepteerde bestandsformaten

verwijzen naar specifieke types digitale bestanden die door een systeem, applicatie of platform voor opslag, transfer of verwerking worden herkend en toegestaan. Geaccepteerde bestandsformaten worden door een instelling in een digitaal archief opgenomen op basis van een (minimale) set garanties betreffende hun bruikbaarheid, toegankelijkheid en robuustheid op de lange termijn. Indien de data wordt opgeslagen in een bestandsformaat dat niet acceptabel of geen voorkeursformaat is, dan is het raadzaam om de maker van de bestanden te contacteren om mogelijke oplossingen op maat voor de betreffende situatie te bespreken. Zie ook **voorkeursformaten**.

Beeldresolutie verwijst naar de mate van detaillering van een beeld, gewoonlijk gemeten in **pixels per inch (PPI)**, voor digitale displays, of **dots per inch (DPI)** voor prints. Resolutie is een objectieve maat gebaseerd op het aantal pixels, die als zodanig cruciaal is voor het bepalen van hoe een beeld eruitziet zodra het wordt geprint of getoond op verschillende apparaten.

Bestandsformaat-identificatie is het proces gericht op bepaling van het bestandstype gebaseerd op de structuur, inhoud of extensie ervan. Dit draagt bij tot begrip van hoe het bestand kan worden gebruikt en van identificatie van de software die nodig is om het te openen. Bestandsidentificatie gebeurt gewoonlijk door te controleren of het bestand overeenkomt met een erkende standaard of formaat.

Bestandsformaat-identificatietool is software voor de bepaling van het bestandstype op basis van de inhoud, structuur of extensie ervan. Dit tool maakt verificatie van bestandsformaten eenvoudiger, met name wanneer bestanden een verkeerde naam hebben of hun

extensies misleidend zijn. Veelgebruikte identificatietools zijn DROID (Digital Record and Object Identification) en JHOVE (JSTOR/Harvard Object Validation Environment).

Checksum (controlegetal) is een speciaal getal dat op basis van een bestand of digitale informatieset wordt aangemaakt om te controleren of de data nog altijd correct zijn en niet veranderd of beschadigd. Beschouw het als een digitale vingerafdruk. Wanneer een bestand wordt aangemaakt of voor het eerst wordt opgeslagen, wordt op basis van de inhoud een checksum berekend. Later wordt de checksum opnieuw berekend, om zeker te zijn dat het bestand nog altijd hetzelfde is (zoals na verplaatsing ervan naar een andere computer of na het maken van een backup). Als de nieuwe checksum overeenkomt met het origineel, dan is het bestand veilig en onveranderd. Als de oude en de nieuwe checksum niet overeenkomen, dan is het bestand mogelijk beschadigd of het is gemanipuleerd. Het is een eenvoudige manier om te controleren of digitale informatie accuraat en veilig blijft.

Checksum (creatie & verificatie) tool is een softwareprogramma dat checksums berekent en vergelijkt om de integriteit van een bestand of data te verifiëren. Het werkt door een uniek getal (checksum) uit de inhoud van een bestand aan te maken wanneer het voor het eerst wordt opgeslagen. Later kan dit tool de checksum opnieuw berekenen en vergelijken met het origineel. Als getallen overeenkomen, is het bestand onveranderd en veilig. Komen ze niet overeen, dan betekent dit dat het bestand mogelijk is veranderd of beschadigd. Dit draagt bij aan het verzekeren dat digitale data accuraat blijven.

DANS (Data Archiving and Networked Services) is het landelijke Nederlandse expertisecentrum voor onderzoeksdata en de opslag ervan. Het ondersteunt onderzoekers bij het beschikbaar maken van hun data voor hergebruik. DANS geeft voorbeelden van voorkeursformaten gebaseerd op internationale afspraken die op lange termijn garanties moeten bieden in termen van bruikbaarheid, toegankelijkheid en duurzaamheid. In Nederland is het aanbevolen om DANS te consulteren als het gaat om langdurige archivering en toegankelijkheid van kunstenaarsinterview opnames.

Databeheerder is een persoon of functie met de verantwoordelijkheid voor het verzekeren van de kwaliteit, consistentie en het juiste beheer van data binnen een organisatie. Dit omvat beheer van metadata, bepaling van datastandaarden en databeleid, en een bemiddelende rol tussen technische teams en datagebruikers om te verzekeren dat data accuraat, toegankelijk en geschikt zijn voor de betreffende doeleinden.

Digitale steward is een persoon of functie met de verantwoordelijkheid voor het beheer, behoud en bescherming van digitale informatie, en om de toegankelijkheid en integriteit ervan op de lange termijn te verzekeren. Dit omvat organisatie van digitale bestanden, hun bescherming tegen verlies en beschadiging, handhaving van dataveiligheid en verzekeren dat data bruikbaar blijven bij veranderende technologie. Een digitale steward houdt toezicht op digitale collecties, voert *'best practices'* in voor dataopslag en coördineert beleid voor digital behoud binnen organisaties zoals bibliotheken, archieven, musea en culturele instellingen.

Dots per inch (DPI), ofwel het aantal punten per inch, is de standaardeenheid die wordt gebruikt om printresolutie te meten. Een hogere DPI-waarde betekent meestal dat de printer fijnere details of kleurgradaties kan produceren, wat leidt tot scherpere en beter gedefinieerde prints.

Forensic diskcontroller is een speciaal hardware-apparaat dat wordt gebruikt voor veilige toegang tot data en veilig kopiëren van data vanaf de opslagbron (zoals harddrives, SSDs of USB-drives) zonder de originele data te veranderen. Het apparaat heeft doorgaans features zoals **write-blocking**, wat voorkomt dat data aan de originele bronschijf worden toegevoegd, **imaging and cloning**, wat exacte kopieën van een schijf mogelijk maakt, en **verificatietools** om te verifiëren dat kopieën gelijk zijn aan de oorspronkelijke bestanden.

(Re)print wordt gebruikt om aan te geven dat een fotografisch werk voor het eerst wordt geprint of voor een tweede keer (Marchesi 2025). In dit document verwijst 'reprinten' zonder haakjes specifiek naar gevallen waarbij het werk al eerder is geprint en opnieuw wordt geprint als onderdeel van een conserveringsstrategie.

Reprinten als conserveringsstrategie verwijst naar gevallen waarin een fotografisch kunstwerk te zeer is beschadigd of verkleurd om te exposeren. Deze benadering volgt doorgaans na een beschadiging en komt neer op het vervangen van het werk door een nieuwe versie. Het bereiken van gelijkheid tussen het origineel en de nieuwe print – zoals qua fotografisch beeld en afmetingen – wordt veelal gezien als cruciaal, waarbij betrokkenheid van de kunstenaar een centrale rol speelt (Marchesi 2017).

Reprinten als tentoonstellingspraktijk heeft betrekking op verschillende artistieke benaderingen. In sommige gevallen voorzien kunstenaars dat hun voorkeur voor een bepaalde vorm van tentoonstelling mogelijk prints zal beschadigen, en daarom kiezen zij voor een reprint ervan, mede als conserveringsstrategie. In andere gevallen scheppen kunstenaars fotografische werken die alleen tijdens een tentoonstelling in fysieke vorm bestaan.

Identificatie van essentiële stakeholders vormt een van de stappen bij het verzamelen van informatie gericht op het vaststellen van de mensen en bedrijven die nodig zijn voor het behoud en het (re)printen van fotografische kunstwerken op digitale basis.

Integriteit (externe harddrive disk): Integriteit in de context van een externe harddrive verwijst naar de juistheid, betrouwbaarheid en consistentie van in het apparaat opgeslagen data. Dit betekent dat de op de harddrive opgeslagen bestanden onveranderd en onaangetast blijven, teneinde te verzekeren dat geopende informatie altijd volledig en accuraat is. Het handhaven van integriteit betreft bescherming van de data tegen onvoorzien verlies, aantasting, hardware-falen of ongeautoriseerde veranderingen.

Iteratierapport (*iteration report*) verwijst binnen de conservering van *time-based media* kunstwerken naar een document, waarin de voortgang en resultaten van conserveringsingrepen betreffende de betrokken dragers (zoals video, audio of digitale kunst) gedurende meerdere fasen of cycli is vastgelegd (Philips 2015). Door de specifieke toepassing ervan bij fotografische kunstwerken op digitale basis kan zo'n rapport een waardevolle vorm van verslaglegging zijn voor het maken van fotografische prints. Het doel van een iteratierapport is het documenteren van een **geschiedenis van verandering**.

Kleurprofiel digitaal beeld is een dataset die de kleureigenschappen van een beeld definieert, ten behoeve van consistente kleurreproductie door uiteenlopende apparaten en media. Dit profiel verzekert dat de kleuren die op een scherm zichtbaar zijn op juiste wijze worden gereproduceerd in de geprinte versie.

Kunstenaarsinterview is een gestructureerd gesprek met de kunstenaar (en soms medewerkers), met het oog op de conservering van hedendaagse kunst. Het interview is gericht op het verzamelen van informatie over materialen, technieken en **werk-bepalende eigenschappen** van het kunstwerk, maar ook over voorkeuren voor expositie, instandhouding en toekomstige conservering. Het interview draagt bij aan het waarborgen van afgewogen besluitvorming en respect voor de visie van de kunstenaar in de toekomst. In Nederland biedt DANS opslagoplossingen voor digitale bestanden op de lange termijn, waardoor kunstenaarsinterviews ook voor toekomstig gebruik behouden en toegankelijk blijven.

Pixels per inch (PPI) beschrijft de dichtheid van pixels in een digitaal beeld dat op een scherm wordt getoond. PPI wordt berekend door het delen van het aantal pixels in horizontale of verticale richting door de fysieke lengte van het beeld in inches. Een hogere PPI-waarde betekent dat meer pixels in iedere inch zijn samengepakt, wat resulteert in een scherper en meer gedetailleerd beeld wanneer dat op een scherm wordt bekeken.

Printresolutie verwijst naar de mate van detaillering en helderheid die een printer in een geprint beeld of document kan genereren. Dit wordt aangeduid in **dots per inch (DPI)**, wat het aantal afzonderlijke inktpunten of toner aangeeft die een printer binnen een lijn van één inch kan plaatsen.

S.M.A.R.T. (Self-Monitoring, Analysis and Reporting Technology) is een monitorsysteem dat in de meeste moderne harddrives en solid-state drives (SSDs) is ingebouwd en dat de **gezondheid** en performance van de drive volgt. Het systeem verzamelt data over diverse aspecten zoals temperatuur, lees/schrijffouten en slechte sectoren. Door analyse van die informatie kan S.M.A.R.T. potentiële driveproblemen voorspellen voordat ze zich voordoen, waardoor gebruikers in staat zijn die problemen door preventieve handelingen te voorkomen, zoals door data-backups te maken of de drive te vervangen. Dit draagt bij aan het behoud van de integriteit en betrouwbaarheid van de opgeslagen data.

Voorkeursformaten zijn bestandsformaten die een organisatie vanuit het oogpunt van duurzame toegankelijkheid prefereert. Deze digitale bestandstypes worden aanbevolen voor behoud, delen en opslag op de lange termijn, omdat zij dan naar verwachting veel langer toegankelijk en bruikbaar blijven. Deze formaten worden doorgaans gekozen om hun stabiliteit, hoge graad van compatibiliteit en het lage risico dat ze in onbruik raken. Ze zijn gewoonlijk niet gekoppeld aan eigendomsrechten (*non-proprietary*) en goed gedocumenteerd, en ze ondersteunen datacompressie zonder verlies, wat bijdraagt aan instandhouding van de kwaliteit en de integriteit van de inhoud. Een keuze voor voorkeursformaten vergroot de zekerheid dat digitale bestanden in de toekomst kunnen worden geopend en gebruikt, los van veranderingen in technologie of software.

Werk-bepalende eigenschappen (work-defining properties) zijn de essentiële eigenschappen die de identiteit van een kunstwerk bepalen (Laurenson 2006).

BRONNEN

Beerkens, Lydia, Paulien t' Hoen, IJsbrand Hummelen, Vivian van Saaze, Tatja Scholte en Sanneke Stigter (reds.). 2012. *The Artist Interview. For Conservation and Presentation of Contemporary Art, Guidelines and Practice*. Jap Sam Books.

CESSDA Training Team. 2024. *CESSDA Data Archiving Guide* version 3.0. Bergen, Norway: CESSDA ERIC <https://dag.cessda.eu/> [geraadpleegd 14 maart 2025].

Consultative Committee for Space Data Systems. 2024. "Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS), Recommended practice CCSDS 650.0-M-3." <https://public.ccsds.org/Pubs/650x0m3.pdf> [geraadpleegd 03 maart 2025].

DANS, Data Archiving and Networked Services. 2025. "File Formats." <https://dans.knaw.nl/en/file-formats/> [geraadpleegd 12 mei 2025].

Debik, Jonathan en Sarah Giering. 2021. *The Artist Interview in Conservation. A Guide*. Hochschule für Bildende Künste Dresden. https://artemak.art/fileadmin/Handreichung/Debik_Giering_2022_The_Artist_Interview_in_Conservation.pdf [geraadpleegd 09 mei 2025].

Digital Preservation Coalition. 2015. *Digital Preservation Handbook*, 2nd Edition, <https://www.dpconline.org/handbook> [geraadpleegd 14 maart 2025].

Farbowitz, Jonathan, Natasha Kung en Felice Graciela Robles. 2024. "An Acquisition Process "adjusted to fit." *Department of Photograph Conservation Bulletin*, 33: 5–6.

Image Permanence Institute, Rochester Institute of Technology. 2025. DP3: Digital Print Preservation Portal. <http://www.dp3project.org/> [geraadpleegd 09 mei 2025].

International Network for the Conservation of Contemporary Art. 2002. *Guide to Good Practice: Artist's Interviews*. https://incca.org/sites/default/files/field_attachments/2002_incca_guide_to_good_practice_artists_interviews.pdf/2002_incca_guide_to_good_practice_artists_interviews.pdf [geraadpleegd 09 mei 2025].

Laurenson, Pip. 2006. "Authenticity, Change and Loss in the Conservation of Time-Based Media Installations" *Tate Papers no. 6* <https://www.tate.org.uk/research/tate-papers/06/authenticity-change-and-loss-conservation-of-time-based-media-installations> [geraadpleegd 09 mei 2025].

Lawson, Louise en Hélia Marçal. 2021. "Documentation Tool: Map of Interactions" in *Documentation and Conservation of Performance*, Tate Research Publication, 2021, <https://www.tate.org.uk/about-us/projects/documentation-conservation-performance/map-interactions> [geraadpleegd 12 mei 2025].

LI-MA, Living Media Art. n.d. "Migration, Emulation, Digitisation." <https://li-ma.nl/article/digitisation-migration-and-emulation/> [geraadpleegd 12 mei 2025].

Marchesi, Monica. 2017. "Forever Young. Reproduction of Photographic Artworks as a Conservation Strategy." Doctoral thesis, Leiden University, Netherlands, <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/59473> [geraadpleegd 09 mei 2025].

Marchesi, Monica. 2025. "Reprinting Photography as a Game Changer". In *3rd International Conference on Colour Photography and Film: Analysis, Preservation, and Conservation of Analogue and Digital Materials* eds. Alice Plutino, Barbara Cattaneo en Marcello Picollo. Gruppo del Colore, Research Culture and Science Book series, Vol. 013. <https://doi.org/10.23738/RCASB.013> [geraadpleegd 09 mei 2025].

Matters in Media Art. 2015. "Acquiring Media Art." <http://mattersinmediaart.org/acquiring-time-based-media-art.html> [geraadpleegd 09 mei 2025].

National Digital Stewardship Alliance. 2019. "Level of Preservation Matrix." <https://ndsa.org/publications/levels-of-digital-preservation/> [geraadpleegd 13 maart 2025].

Nationaal Archief. 2025. "Norm Voorkeursformaten." <https://www.nationaalarchief.nl/archiveren/kennisbank/norm-voorkeursformaten> [geraadpleegd 13 maart 2025].

Netwerk Digitaal Erfgoed. 2021. "Leren Preserveren." <https://lerenpreserveren.nl/> [geraadpleegd 14 maart 2025].

Open Preservation Foundation. 2023. "Getting Started with JHOVE." <https://jhove.openpreservation.org/getting-started/> [geraadpleegd 11 april 2025].

Phillips, Johanna. 2015. "Reporting Iterations. A Documentation Model for Time-Based Media Art." In *Performing Documentation in the Conservation of Contemporary Art: Revista de História da Arte 4*, eds. Lúcia Almeida Matos, Rita Macedo en Gunnar Heydenreich. Instituto de História da Arte.

Photographic Materials Specialty Group, American Institute of Conservation. 2025. "Photographic Materials Group Wiki (PMG Wiki)." https://www.conservation-wiki.com/wiki/Photographic_Materials [geraadpleegd 09 mei 2025].

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2024. "Wegwijzer duurzaamheidsbeleid." https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Thema/Wegwijzer_duurzaamheidsbeleid [geraadpleegd 14 maart 2025].

The National Archives. 2017. "Digital Continuity for Change Managers." <https://web.archive.org/web/20210516032455/https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/digital-continuity-for-change-managers.pdf> [geraadpleegd 14 maart 2025].

The National Archives. n.d. "Download DROID: File Format Identification Tool." <https://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/manage-information/preserving-digital-records/droid/> [geraadpleegd 11 april 2025].

University of Amsterdam. "Oral History – Stories at the Museum around Artworks (OH-SMArt)." <https://www.uva.nl/en/discipline/conservation-and-restoration/research/research-projects/oh-smart/oh-smart> [geraadpleegd 21 maart 2025].

COLOFON

Tekst en onderzoek: Monica Marchesi, Stedelijk Museum Amsterdam

Academische begeleiding: Vivian van Saaze, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Maastricht University

Copy-editing en vertaling: Ton Brouwers

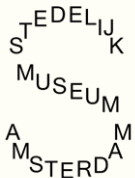
Grafisch Ontwerp: Meeusontwerpt

Financiering: NWO Museumbeurs (333.22.012)

Periode van onderzoek: 18-3-2024 – 18-6-2025

DANKWOORD

Graag wil ik mijn collega's van het Stedelijk Museum Amsterdam bedanken voor hun steun en feedback tijdens het project, in het bijzonder Tjerk Busstra, Flaminia Fortunato en Sandra Weerdenburg, alsmede Karen Archey, Thomas Castro, Soji Chou, Tessa Rietveld, Robbie Schweiger, Ceciel Stoutjesdijk, Vincent van Velsen en Aafke Weller. Veel dank aan Nina Quabeck, Rea Grammaticopolou en Tzu-Chan Lin van de Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen; Felice Graciela Robles van het Art Institute of Chicago; Martijn van den Broek, Loes van Harreveld en Milene Trindade van het Nederlands Fotomuseum; Marin Rappard van het Nederlands Nationaal Archief; Pieter Verweij van de Rijksakademie; Sanneke Stigter van de Universiteit van Amsterdam; Gaby Wijers van LI-MA Living Media Art; en Jetze Touber en Valentijn Gilissen van DANS (Data Archiving and Networked Services) voor het delen van hun ervaring en kennis over conservering van fotografie op digitale basis, kunstenaar-interviews, en voor hun vragen over en betrokkenheid bij (re)printen en digitaal erfgoed. Ik ben ook dank verschuldigd aan de Stichting Behoud Hedendaagse Kunst (SHMK, voorheen Stichting Behoud Moderne Kunst -SBMK), FOMU (Fotomuseum Antwerpen) en het International Network for Conservation Contemporary Art (INCCA) voor het openstellen van platforms voor de bespreking en verbetering van deze richtlijn. Tot slot wil ik Vivian van Saaze van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Maastricht University bedanken. Als mijn academische begeleider tijdens het onderzoeksproject "Print on Demand" heeft ze mij geholpen om mijn ideeën en gedachten te verfijnen. Ik ben haar ook erkentelijk voor haar waardevolle feedback op deze tekst. De genereuze steun van NWO en het Stedelijk Museum Amsterdam was cruciaal voor het financieren van dit onderzoeksproject.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

